ISSN -2583-147X (P), Vol.- 9, Issue No.IV, July 2023
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଗାନ୍ଧୀବାଦର ତଳେ

ପ୍ରତୀଚୀ ନନ୍ଦ

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମହାନ ଆଦର୍ଶ ଏତେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଯେ, ତାହା ସମାଜରେ ଗୋଟିଏ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଧାରା ଆଣିବାରେ ସଫଳ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ଅନେକ ସ୍ୱାର୍ଥବାଦୀ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ତାଙ୍କ ବଦାନ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ, ସେହି ମହାନ ଆଦର୍ଶକୁ ନିଜ ଜୀବନର ପରମମାର୍ଗ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ଏହି ଆଦର୍ଶଦାବୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା ହେତୁ ଆମ୍ଭମାନେ ଚାଖିପାରିଲୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱାଦ । ତାଙ୍କ ନୀତି, ଜୀବନାଦର୍ଶ, କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ସମାଜରେ ଏପରି ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ଓ ଆଦୃତିଲାଭ କରିଥିଲା ଯେ, ତାହା ରାଜନୀତି, ସାହିତ୍ୟ, ମାନବୀୟ ଚେତନାରେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛି 'ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ଦର୍ଶନ' ବା 'ଗାନ୍ଧୀ ଚେତନା' ଭାବରେ । ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ- କବିତା, ଗଳ୍ପ, ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ, ଜୀବନୀ, ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶର କଥା କୁହାଯାଇଛି; ଏହା ଯେତିକି ସତ୍ୟ, ଗାନ୍ଧୀ ବିୟୋଗ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ମହାନ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତିପାଦନ ସ୍ୱାର୍ଥବାଦୀ ଦୁନିଆରେ ହୋଇଛି କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ; ଏହା ସେତିକି ସତ୍ୟ । ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମହତ୍ ଆଦର୍ଶ ପୁରାଣର ନୀତିବାଣୀ ପରି ମଣ୍ଡନ କରିଛି ସାହିତ୍ୟର ଅସଂଖ୍ୟ ପୃଷ୍ଠା, ବକ୍ତୃତାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ବାକ୍ୟାବଳୀ । ଅଥଚ କାର୍ଯ୍ୟରେ କେବଳ ସାଧିତ ହୋଇଛି ସ୍ୱାର୍ଥ । ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରମ, ସାଧନା ଓ ତ୍ୟାଗର ଦୁହାଇ ଦେଇ ତା'ର ଅନ୍ତରାଳରେ ହୋଇଥିବା ଅପକର୍ମକୁ ନାଟ୍ୟକାର ଶଶିଭୂଷଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ 'ଗାନ୍ଧୀବାଦର ତଳେ' ନାଟକରେ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ଏକ ରାଜନୀତିକ ନାଟକ । ନିର୍ବାଚନ କାଳୀନ ଦଳୀୟ ବିଭେଦତା, ଶାସକର ଶୋଷଣ, ରାଜନୀତିର ଅନ୍ତରାଳରେ ହେଉଥିବା ଦୁର୍ଷ୍କର୍ମ ତଥା ତତ୍କାଳୀନ ରାଜନୀତିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବାତାବରଣର ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଉକ୍ତ ନାଟକରେ ଦୃଶ୍ୟାୟିତ ।

କଥାବସ୍ତୁ ଓ ପୃଷ୍ଠଭୂମି :

'ଗାନ୍ଧୀବାଦର ତଳେ' ନାଟକଟିର କଥାବସ୍ତୁ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୭୧ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୧୬ ତାରିଖଠାରୁ ୧୯୭୭ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ରାଜନୀତିକ, ଆର୍ଥନୀତିକ, ସାମାଜିକ ଘଟଣାବଳୀକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ପରିପୁଷ୍ଟ । ଏହି କାଳଖଣ୍ଡରେ ଚାରିଗୋଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଘଟିଛି । ପ୍ରଥମତଃ ବାଙ୍ଗଲାଦେଶ ପାକିସ୍ତାନଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶ ହେବା, ୧୯୭୨ ମହାବାତ୍ୟା, ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶାସନ ଘୋଷଣା ଏବଂ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ୨୦ ବର୍ଷର ଐତିହାସିକ ବିଜୟ ପରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଅଣକଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବା ।

ଏ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଆଲୋଡ଼ନକୁ ନାଟ୍ୟକାର ନାଟକର କ୍ଷୁଦ୍ର କଳେବର ମଧ୍ୟରେ ଠିକେ ଠିକେ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ନାଟକରେ ବଦଳିଛି ଚରିତ୍ରର ନାମ, ସ୍ଥାନର ନାମ । ଯେପରି ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ (କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ନେତ୍ରୀ- ଇନ୍ଦିରା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, ଚକ୍ରଦଳର ନେତ୍ରୀ), ମୋରାଜୀ ରଖଛୋଡ଼ ଦେଶାଇ (ଜନତା ସଂଘର ନେତା) ବିଳମ ବାବୁ (ଶଙ୍ଖଦଳର ନେତା) । 'ଭାରତ' ହେଉଛି 'ଧର୍ମଗଡ଼' । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଥାବସ୍ତୁରେ ନାଟକୀୟତା ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଏବଂ ସମ୍ଭବତ ରାଜ ଆକ୍ରୋଶର ଶିକାର ନ ହେବା ପାଇଁ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ କଥାବସ୍ତୁର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୃଷ୍ଟିକରି ବାସ୍ତବ

କାହାଣୀଠାରୁ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଶଙ୍ଖଦଳର ନେତା ତଥା ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବିଜୟ ଶଙ୍କର ରାୟ ଚରିତ୍ରଟି ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ଏକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଚରିତ୍ର । ଯାହାଦ୍ୱାରା ଭଦ୍ରମୁଖା ଆଢୁଆଳରେ ରହି ଅପରାଧ କରିଚାଲିଥିବା ରାଜନେତାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତୀକିତ । ଆରମ୍ଭରୁ ନିଜକୁ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସାର ଯାତ୍ରୀ, ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ଦେଖାଉଥିବା ନେତା ଯେ ଅନ୍ତରାଳରେ ଲୋକ ଲଗାଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହତ୍ୟା କରିପାରେ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସମାଜରେ ବିରଳ ନୁହଁ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ହେଉଛନ୍ତି ବିଜୟ ଚରିତ୍ର ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ :

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଏକ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଉପନିଷଦ, ଗୀତା ଠାରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବାଇବେଲ, ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ 'ଦି କିଙ୍ଗ୍‌ଡ଼ମ୍ ଅଫ ଗଡ୍ ଇଜ୍ ଉଇଦିନ୍ ୟୁ' ରୁ ବିଶ୍ୱ ମାନବିକତା, ଥୋରାଙ୍କ 'ୱ୍ୱାଲେଡ଼ନ୍'ରୁ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଏବଂ ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କର 'ଅନ୍‌ଟୁ ଦିସ୍ ଲାଷ୍ଟ'ରୁ ସାମ୍ୟ ଓ ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ହୋଇଛି ବଳିଷ୍ଠ । ସେ ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅସ୍ତେୟ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଅସଂଗ୍ରହ, ଶରୀର ଶ୍ରମ ଅସ୍ୱାଦ, ନିର୍ଭୟତା, ସର୍ବଧର୍ମ- ସମନତ୍ୱ , ସ୍ୱଦେଶୀ ଏବଂ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବର୍ଜନ, ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଶକ୍ତିକରଣ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ 'ତ୍ରୟୋଦଶ' ବ୍ରତ ପାଳନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭାରତରେ ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂରୀକରଣ କରି ସାମ୍ୟବାଦ ବାରତର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ । ସ୍ୱଦେଶରେ ଉପାର୍ଜନ, କୁଟୀରଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ଓ ସ୍ୱଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟର ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ସେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାରତ ନିର୍ମାଣର ବାସ୍ତବାୟିତ କରିବାର ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ସଫଳ ହୋଇପାରି ନଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀବାଦର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଓ ତା'ର କାରଣ :

ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ଭାରତକୁ ଶାସନ କରିବା ଲାଳସାରେ ଦେଖାଦେଇଛି ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗ । ଏହା ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ନୁହେଁ । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ, ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ, ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ କାଳୀନ ଅସ୍ଥିର ବାତାବରଣ ହେତୁ ଦେଶରେ ଦେଖା ଦେଇଛି ଅସ୍ଥିରତା । ଏହି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ଅବସ୍ଥା ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ମନରେ ଏକ ପଳାୟନବାଦୀ, ହତାଶା ନିରାଶର ଭାବୋଦ୍ରେକ ହୋଇଛି । ଆର୍ଥିକ ମେରୁଦଣ୍ଡ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିଛି । ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଳିତଳାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ହତୋତ୍ସାହୀ ନାଗରିକ ବାସ୍ତବତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯନ୍ତ୍ରଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହିଁ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ କଳ୍ପନାରେ ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛି । ଆଶା ହିଁ ତା ବଞ୍ଚିବାର ମାଧ୍ୟମ ପାଲଟିଛି । ସେହି ଆଶାବାଦୀ ମଣିଷଙ୍କ ଆଶା ଓ ସମ୍ଭାବନାର କଥା ନାଟ୍ୟକାର 'ବିମଳ'ଙ୍କ ନାତୀ 'ସରୋଜ' ଗୋଟିଏ ଆଠ ବର୍ଷର ବଙ୍କଳ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ କହିଛନ୍ତି-

"ସରୋଜ- ଅଜା !
ସତ କହିବାକୁ କିଆଁ ଡରିବି
ସତ କହି ପଛେ ମଲେ ମରିବି ।
ବୁଢ଼ା ଦଳକୁ ସମୂଳେ ନାସିବି
ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ସମାନ କରିବି ।"

ତୁମକୁ କହି ଦେଉଛି ଅଜା, ତମ ବୁଢ଼ାଦଳକୁ କୁହ ସଳଖିବତ ସଳଖି ଯାଅ; ନହେଲେ ମନେରଖ, ବାପୁଜୀଙ୍କ ଅହିଂସା ଅସିରେ ତୁମ ସଭିଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡ ତଳେ ପକେଇ ଦେବି ।"(ଗାନ୍ଧୀବାଦର ତଳେ, ଶଶିଭୂଷଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ପୃ-୯୦)

ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ବିଫଳ ହେବାର ମୁଖ୍ୟତଃ କେତୋଟି କାରଣ ଦାୟୀ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା- ରାଜନୀତିକ ବାତାବରଣ, ଆର୍ଥନୀତିକ ସ୍ଥିତି, ସାମାଜିକ ବାତାବରଣ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ।

ରାଜନୀତିକ ବାତାବରଣ :

ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ୧୮୮୫ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୨୮ ତାରିଖରେ 'ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଦଳ' ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ରାମରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ସାର୍ବଜନୀତ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଗଠନ କରିଥିବା ଦଳ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କ୍ଷମତାଲିପ୍ସୁ ନେତାଙ୍କଦ୍ୱାରା କଳୁଷିତ ହୋଇଯାଇଛି । ଏହି ଅନୀତି ତୀବ୍ର ରୂପ ଧରିଛି ୧୯୭୦ ମସିହା ବେଳକୁ । ଦେଶର ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ସ୍ଥିତି, ଯୁଦ୍ଧରେ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କୁ ହରାଇଥିବା ମଣିଷ ଶାସକ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ ନକରି ପାରି ବିରୋଧର ସ୍ୱର ଉତ୍ତଳନ କରିଛି । ବିରୋଧୀ ଦଳ 'ଭାରତୀୟ ଜନତା ସଂଘ' କ୍ରମେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଫଳରେ ରାଜନୀତିକ ଗାଦିର ସ୍ଥିତାବସ୍ଥା ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ବିରୋଧ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମୁହଁ ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଯାଇଛି ବେଆଇନ୍

ଭାବରେ । ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ନିଦର୍ଶନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ 'ରମା' ଚରିତ୍ରର ସଂଳାପରେ,-

"ରମା- ମୋ ସ୍ୱାମୀ ? ତୁମକୁ ଲଜ୍ଜ୍ୟା ଲାଗୁ ନାହିଁ ? ଦେଶର ଜଣେ ନିଷ୍ପାପର ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀ ରୂପେ ସେ କମ କରି ନାହାନ୍ତି । ବିରୋଧୀ ଦଳର ନେତା ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇ ନାହିଁ ? ତୁମର ଆଦେଶକୁ ସେ କଠୋର ଭାବେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଇ ନାହାନ୍ତି ? ତେଣୁ ତମେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରି ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିନାହଁ ।"(ପୃ-୧୫)

ଏଥିରେ ରମାର ସ୍ୱାମୀ ବିରୋଧ କରିଥିବାରୁ ତାକୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡଛି । ସେହି ଦୁଷ୍କର୍ମ କରିଥିବା ଇନ୍ଦିରା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପୁନଶ୍ଚ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷଣ ଦେଇ ଭୋଟ ନିବେଦନ କରୁଛନ୍ତି ଖାଲି ନିର୍ବାଚନରେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ।

ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତି ଘୋଷଣା କରିବା ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେଉଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଏହି ମତକୁ ବିରୋଧ କରିଥିଲେ ମୋରାଜୀ ରଣଛୋପଜୀ ଦେଶାଇ । ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଦଳ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ପରେ 'ଭାରତୀୟ ଜନତା ସଂଘ'ରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ । ପରେ ୧୯୭୭ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୪ ତାରିଖରେ ଭାରତର ଚତୁର୍ଥ ତଥା ପ୍ରଥମ ଅଣ-କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣାକୁ ନାଟ୍ୟକାର ଚକ୍ରଦଳର ନେତା 'ବିମଳ'ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଭୋଟ ଆଦାୟର ବିଶ୍ୱାସ, ଭରସା, ଯୋଗ୍ୟତା ନହୋଇ ହୋଇଛି ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ, ମାଂସଭୋଜୀ, ଟଙ୍କା ଓ ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରବେଶର ଲୋଲୁପତା । ବିରୋଧ କଲେ ଛୁଟିଛି ରକ୍ତର ନଦୀ, ଗଡ଼ିଛି ମୁଣ୍ଡ । ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ଦ୍ୱିତୀୟଥର ମନ୍ତ୍ରୀ ହେବାପରେ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନପ୍ରୀତି ହେତୁ ସେ କ୍ଷମତାର ଦୁରୁପୋଯୋଗ କରିଥିବାର ଶୁଣାଯାଏ । ନିଜ ସନ୍ତାନକୁ ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ପାଇଁ ସେ ନିଜ ଅସନ୍ତୋଷ ଓ ବିକ୍ଷୋଭର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଗଠିତ କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ପ୍ରତି ବିକ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଦେଶବାସୀ ।

ଆର୍ଥନୀତିକ ସ୍ଥିତି :

ଆର୍ଥନୀତିକ ସ୍ଥିତି ଦୁର୍ବଳ ହେବାର କେତୋଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ୧୯୭୧ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୫ ତାରିଖରେ ଶେଖ୍ ମୁଜିବୁର ରହେମାନ ବାଂଲାଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ପାକିସ୍ତାନର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଥିବା ବାଂଲାଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା କାଳରେ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ନାରକୀୟ କାଣ୍ଡରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇବା ପାଇଁ ଜୀବନ ବିକଳରେ ବାଂଲାଦେଶୀମାନେ ଭାରତର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ । ଅନୁପ୍ରବେଶ କରି ଭାରତରେ ବାସ କରିବା ଫଳରେ ଦେଶରେ ଅଚାନକ ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲା । ତେଣୁ ଭାରତର ଆର୍ଥନୀତିକ ସ୍ଥିତି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ପାକିସ୍ତାନ ସହ ଭାରତର ଯୁଦ୍ଧ ହେତୁ ଆର୍ଥିକ ଅପଚୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆର୍ଥିକ ଦୁର୍ବଳ ହେବାର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । ପୁନଶ୍ଚ ୧୯୭୨ ମସିହାରେ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ ମହାବାତ୍ୟା ଭାରତର, ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଶାର ଆର୍ଥିକ ମେରୁଦଣ୍ଡକୁ ଦୋହଲାଇ ଦେଇଥିଲା । ରାଜନେତାଙ୍କ ଭୋଗବିଳାସ ଓ ବାଟମାରଣା ନୀତି ଯୋଗୁଁ ଗରିବ, ଦୁଃଖୀଙ୍କ ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ଆସୁଥିବା ପାଣ୍ଠି ଖବରକାଗଜର ସମ୍ବାଦ ଭାବରେ ପୃଷ୍ଠା ମଣ୍ଡନ କରିଛି କେବଳ ମାତ୍ର । ସେହି କାଳରେ ବାତ୍ୟା ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାନଯାଇ ସରକାର ବଦଳାଇବା ପାଇଁ ଚାଲିଛି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିର ଘୋଷଣା ପାଇଁ ଯୋଜନା । ନାଟ୍ୟକାର ଶଙ୍ଖ ଦଳର କର୍ମୀ ବିମଳ ବାବୁଙ୍କ ମୁଖରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି-

"ବିମଳ- ମୁଁ? ଏଇଠି ? ଧର୍ମଗଡ଼ର ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ବାତ୍ୟାରେ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହେଲାବେଳେ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ଯେଉଁଠି ସରକାର ବଦଳେଇବା ପାଇଁ ଚାଲୁଛି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରସ୍ତାବର ଆଲୋଚନା, ସେଇଠି ବିମଳଚନ୍ଦ୍ର ଚୌଧୁରୀ ସଂଯତ ହୋଇ କଥାବର୍ତ୍ତା କରିବ ।"(ପୃ-୪୯)

ତା'ପରେ ସେ 'ଚକ୍ରଦଳ' ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି 'ଶଙ୍ଖ ଦଳ'ରେ ।

ଦେଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ସଂପତ୍ତିକୁ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନୀ କରି ଭୋଗ ବିଳାସରେ କାଳାତିପାତ କରୁଛନ୍ତି ରାଜନେତାଏ । ମାତ୍ର ଜରୁରୀକାଳୀନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବହିର୍ଦେଶଠାରୁ ଋଣ ନେଇ ଦେଶକୁ ଋଣଭାରଗ୍ରସ୍ତ କରାଇ ଦେବାର ପଶ୍ଚାତପଦ ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ସୌଖୀନ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କର ଲାଘବ କରି ନିତ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସାମଗ୍ରୀ ଉପରେ ଦ୍ୱିଗୁଣ କରଭାର ଲଗାଇ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ତଣ୍ଟି ଚିପି ଅର୍ଥ ଆଦାୟ କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ

ଜନତା ସାମ୍ୟବାଦୀ ଚେତନାକୁ ସମର୍ଥନ କରି ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ବିଦ୍ରୋହୀ । ଏହି ବିଦ୍ରୋହୀ ଚରିତ୍ର ଭାବରେ ନାଟ୍ୟକାର ଶଙ୍ଖଦଳର ଅର୍ଥମନ୍ତ୍ରୀ ବିମଳ, କର୍ମୀ ଆନନ୍ଦ ଓ ପାଗଳ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ରୂପାୟିତ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଚେତନା ତ୍ୟାଗ ଓ ଆଦର୍ଶର କଥା ଆସିଛି । କେବଳ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କୁ ମିଛ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବା ପାଇଁ । ତାଙ୍କୁ ଆଡୁଆଳ କରି ଚାଲିଛି ସବୁ ଦୁର୍ନୀତି ।

ସାମାଜିକ ବାତାବରଣ :

ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ହତୋତ୍ସାହୀ, ଭଗ୍ନମନା ଜନସାଧାରଣ ୧୯୭୨ ମସିହାରେ ମହାବାତ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି । ସବୁକିଛି ହରାଇ ସାରିବା ପରେ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟମୁଠେ ଖୋଜୁଥିବା ମଣିଷ କ'ଣ ବୁଝିବ ରାଜନୀତି, କ'ଣ ପାଳିବ ଆଦର୍ଶ । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପରି କେତେକ ସମାଜବାଦୀ ନିଜ ଜୀବନକୁ ପାଣିଛଡ଼ାଇ ପ୍ରପୀଡ଼ିତଙ୍କ ସହାୟତା କରିବା ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସିଥିବା ବେଳେ ସରକାର ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ ନିଜ ଗାଦି ସମ୍ଭାଳିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବନ୍ୟା ପରେ ମରୁଡ଼ି, ବେରୋଜଗାରୀ, ଅଭାବ ଅନଟନ ହେତୁ ହିଂସା, ଉତ୍ତେଜନା ଓ ବିଦ୍ରୋହର ସ୍ୱର ତୀବ୍ର ହୋଇଛି । ପୁଞ୍ଜିପତି ଓ ସର୍ବହାରର ବ୍ୟବଧାନ ଲୋପ କରି ସମାନତା ବାହିର କରିବା ପାଇଁ ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ନାଟ୍ୟକାର ସାମ୍ୟବାଦର ନାର ଦେଇଛନ୍ତି ! ଧନୀ, ଗରିବ, ସମସ୍ତେ ଜାଗିଉଠିଛି-

"ଜାଗି ଉଠ, ଜାଗି ଉଠ ଧର୍ମଗଡ଼ ଜନତା ! ଧନୀ, ଗରିବ, ସମସ୍ତେ ଜାଗିଉଠ ।

ମୁଁ ଚାହେଁ ତୁମର ରକ୍ତ, ଭୁମର ମାଂସ, ଲାଲ ଖୋଲାପ ଜିନ୍ଦାବାଦ ।" (ପୃ-୩୦)

ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ମତରେ ଗାନ୍ଧୀବାଦର ଏହି ଲୁପ୍ତ ସୁପ୍ତ ଅବସ୍ଥା, ତାଙ୍କର ସାମ୍ୟବାଦର ସ୍ୱପ୍ନ ସଫଳ ହୋଇପାରିବ ଯଦି ସାଧାରଣ ଜନତା ଜାଗି ଉଠିବେ । ସତ୍ୟ ପାଇଁ ନ୍ୟାୟ ପାଇଁ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବାର ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ନାଟକ 'ଗାନ୍ଧୀବାଦର ତଳେ' ରଚିତ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଛାଞ୍ଚ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ସେହି ଛାଞ୍ଚ ଆଡୁଆଳରେ ଯେତେ ଶୋଷଣ, ଅପକର୍ମ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଭାଷଣ ହୁଏ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଉପରେ । ସମ୍ମିଳନୀ ଗୃହର ନାମ 'ଗାନ୍ଧୀ ହଲ', ମାର୍କେଟ ଛକରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି, ସବୁ ରାଜନୀତିକ କେନ୍ଦ୍ର, କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଫଟୋ ଶୋଭା ପାଉଛି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛି ଉଦ୍ୟାନ, ସ୍ମୃତି ଭବନ । ହେଲେ ସେହି ଜାଗା ହିଁ ପାଲଟୁଛି ବେଆଇନ କାର୍ଯ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ । ନାଟ୍ୟକାର ଶଶିଭୂଷଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ 'ପାଗଳ' ଚରିତ୍ର ମୁଖରେ ଏହାର ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ କରି କହିଛନ୍ତି- "ବାବୁ ! ଗାନ୍ଧୀ ହଲରେ ? ହଁ ସେଇଠି ଭୋଜି ନ ହେଲେ ଆଉ ହେବ କୋଉଁଠି ? ଗାନ୍ଧୀମାର୍ଗରେ ଚାଲ ବାବୁ ! ଗାନ୍ଧୀ ହଲରେ ଭୋଜି । xxx ଗାନ୍ଧୀ ପାର୍କରେ ବୁଲିଛି ବାବୁ ? ଗାନ୍ଧୀ ଫୁଲ- ନାଲି ରଙ୍ଗର- ହସୁଛି- ଠିକ୍ ତାଜାରକ୍ତ ପରି । ସେ ଦିନର ଠିକ୍ ସେଦିନ ଯେମିତି ରକ୍ତିମ ଓଠରେ ହସିଥିଲା ମୋର ଗାନ୍ଧୀ ରିଭଲଭର (ନିଜର ପିସ୍ତଲ ଦେଖାଇ) ନାଲି ଗାନ୍ଧୀଗୋଲାପ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ନା ?"

(ପୃ-୮୧)

ନାଟକର ଆରମ୍ଭରେ ନିଜକୁ ଗାନ୍ଧୀବାଦୀ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇଥିବା ଧର୍ମଗଡ଼ର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ, ଶଙ୍ଖଦଳର ନେତା ବିଜୟ ବାବୁ; ଦେଶର ରାଜନୀତିକ ଆର୍ଥନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅସ୍ଥିରତା କାଳରେ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ଚିନ୍ତିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଶୂନ୍ୟରୁ ଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି ଗାନ୍ଧିଜୀ । ନିଜ ସ୍ୱପ୍ନର ଦେଶ ଭାରତ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ପୁନଃଶ୍ଚ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଅବତରିତ ହେବେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବିଜୟ ଧମକ ଦେଇଛି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ଜନ୍ମ ନ ନେବା ପାଇଁ । କାରଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନୀତି ଆଦର୍ଶ ଓ ଆଦେଶକୁ ପ୍ରତିପାଳନ କରି ଦେଶ ପାଇଁ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଅନେକ ସହଯୋଗୀ ପାଇଛନ୍ତି କ'ଣ ? ଗାନ୍ଧୀ ପାଇଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରସଂଶା, ସମସ୍ତ ସାଧୁବାଦ ଓ 'ମହାତ୍ମା', 'ବାପୁଜୀ', 'ଜାତିର ପିତା', ପରି ଉପାଧି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପଟ୍ଟଶିଷ୍ୟ, ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ 'ବିଜୟ' ଇଙ୍ଗିତରେ ଗୁଳି ଚାଳନା କରି ହତ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପିସ୍ତଲ ଦେଖାଇ କହିଛି-

"ବିଜୟ- ହଁ, ମୁଁ ସେଇ ବିଜୟ, ଯାହାର ଇଙ୍ଗିତରେ ଏହି ରିଭଲଭର ମୁନରେ ବରଣ କରିଛ ମୃତ୍ୟୁ । ଚିହ୍ନିପାରୁନ ମତେ ?

ବାପୁଜୀ- ଏ କ'ଣ କହୁଛ ମତେ ? ତୁମେ ନୁହଁ କି ମୋର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଶିଷ୍ୟ ?

ବିଜୟ- ହଁ ହଁ, ମୁଁ ସେଇ ବିଜୟ ବାପୁ, ଯିଏ ତୁମ ସାଥିରେ ଅସୀମ ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି ଧର୍ମଗଡ଼ର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ । ତୁମେ ଆଦେଶ କରିଛ; ମୁଁ ଗୁଳି ସହିତ ଖେଳ ଖେଳିଛି । ତୁମେ ପାଇଛ Reward, 'ବାପୁଜୀ' ଆଖ୍ୟା । ଆଉ ମୁଁ ? This is my reward. (ପୃ-୯୫)

ନାଟ୍ୟକାର ଏପରି ଦୃଶ୍ୟର ରଚନା କରି ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ- ବାସ୍ତବରେ ଆମେ ହିଁ ଗାନ୍ଧୀହନ୍ତା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଆମେ ହିଁ ଆମ ଭିତରେ ତର୍ଣ୍ଣିଚିପି ହତ୍ୟା କରିଦେଇଛୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ।

ଉପସଂହାର :

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଚେତନା ଓ ଆଦର୍ଶ ବାସ୍ତବରେ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । କେବଳ ବାକ୍ୟରେ ନୁହେଁ ଆନ୍ତରିକତାରେ ଆମେ ସେହି ଆଦର୍ଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲେ ରାମରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ରାଜନୀତିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ତ୍ୟାଗକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଅନ୍ତରାଳରେ ହେଉଥିବା ବୀଭତ୍ସକାଣ୍ଡକୁ ଏପରି ଉପସ୍ଥାପନା କରିବା ପାଇଁ ଦାମ୍ଭିକତା ଓ ନିର୍ଭୀକତା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯାହା ନାଟ୍ୟକାର ଶଶିଭୂଷଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିଛନ୍ତି । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଳ୍ପିତ ଘଟଣା ଓ ଚରିତ୍ର ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଯାହା ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ରାଜନୀତିର ଯେଉଁ ଅପ୍ରିୟ ସତ୍ୟକୁ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରସଂଶ୍ୟ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧) ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ପର୍ବ - ଡ. ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ ।

୨) ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା - ଡ. ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ସାମଲ ।

୩) ସାହିତ୍ୟ କୋଷ - ଦାଶରଥି ଦାସ, ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ (ସଂ) ।

ଗବେଷିକା, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନ

ଦୂରଭାଷ- ୭୦୬୪୫୧୫୭୯୪